УДК 821.161.2

Світлана Гоч
(Івано-Франківськ)

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ ЯК ЛЕЙТМОТИВ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО ПРОЕКТУ В. Г. МАТВІЇШИНА

У статті висвітлено роль професора В. Г. Матвіїшина в утвердженні рівноправного місця української літератури й культури в загальноєвропейському культурному просторі. Досліджується зміст «українського питання» в науковому доробку вченого, яке визначило напрям його компаративних студій.

Ключові слова: *науковий доробок, компаративні студії, літературні взаємини, українське питання, літературознавчий дискурс, європейський культурний простір, українське письменство, французька література.*

На таке формулювання теми статті навів заголовок одного з досліджень В. Г. Матвіїшина «Українське питання у творчій спадщині Миколи Костомарова» [4, с. 22]. Українське питання у житті й науковій діяльності вченого, академіка, великого патріота, громадянина, просвітянина В. Г. Матвіїшина є домінуючим. «Нині особливо гостро почуваю себе українцем» – це щире зізнання літературознавця зафіксоване письменником С. Процюком у мініп'єсі-есе «Verba magistri і слово про Вчителя» [4, с. 3].

Тема «українського питання» в науковому доробку вченого розглядається не в політологічному, а в міжкультуральному змісті. Вона є особливо актуальною не тільки в контексті сучасних євроінтеграційних процесів України, передусім інтелектуальних, а й з огляду нинішнього становища рідної мови, літератури, освіти, просвітницького руху, українського книговидання, перекладацької діяльності, загалом українства в Україні.

У біографії професора Матвіїшина доволі вагомо присутня частка іноземної культури, насамперед французької: народився у Франції (м. Ліберкур), вищу освіту отримав на відділенні французької філології Львівського держуніверситету ім. І. Франка, трудова діяльність пов'язана з кафедрами іноземних мов та світової літератури Прикарпатського університету ім. В. Стефаника, працював і стажувався за кордоном (Алжир, Канада, США, Великобританія, Франція). Яскрава «фран-

цузькість» іміджу (вислів Зоряни та Мар'яни Лановик) доповнювалася сферою наукових зацікавлень, відображених уже в першій монографії «Українсько-французькі літературні зв'язки XIX – початку XX ст.» [6], а також серією підручників та посібників з французької мови для студентів медичних вузів і факультетів іноземних мов. Доля В. Г. Матвіїшина була тісно пов'язана із Францією у вимірах інтелектуальних взаємин, мови, літератури, родинних зв'язків. Власне літературна Франція була виразним тлом української ідеї науковця, його інтелігентної галицької душі.

Вразливе та загострене відчуття українства стало лейтмотивом у компаративних дослідженнях В. Г. Матвіїшина, навіть більше – визначило їх науковий характер. На цій особливості праць літературознавця наголошують професори З. Лановик та М. Лановик у вступній статті до збірника «Література. Час. Постаті» «Український європеїзм наукової компаративної школи професора Матвіїшина»: «Українська ідея завжди залишається в центрі уваги дослідника. Навіть коли мова йде про інші аспекти творчості письменників, імпліцитно вона присутня. В аналізі творів європейських авторів вона виходить на перший план» [2, с. 10]. Авторами вищезгаданої статті окреслено принципові засади наукових пошуків В. Г. Матвіїшина, зокрема: утвердження рівноправного місця української літератури й культури в загальноєвропейському просторі, первинність власної літератури в дослідженнях українського компаративіста, висвітлення замовчуваних, забутих фактів з історії рідного письменства, підтвердження повнокровного розвитку української словесності у площині естетичних досягнень епохи, а також факту визнання світовою спільнотою художньої майстерності українських авторів, переосмислення української класики як багатогранної й вишуканої. Власне тому ця тема спонукає до детальнішого розгляду. До того ж на її тлі чітко проявляється роль В. Матвіїшина-компаративіста у піднесенні престижу української літератури, мови, культури.

Ґрунтовну монографію з питань історико-культурної євроінтеграції України здійснив академік Д. С. Наливайко під назвою «Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI-XVIII ст.» (К.,1998), удостоєної Державної премії України імені Тараса Шевченка. Через десять років з'явилося доповнене друге видання «Україна очима Заходу». Звертаємо увагу на цю фундаментальну працю, оскільки принципові позиції її автора щодо органічного буття України в європейському континуумі та прикарпатського вченого є суголосними. В. Г. Матвіїшин власний літературознавчий проект орієнтує на питання рецепції українства західноєвропейськими національними культурами та інонаціонального буття зарубіжних літератур в Україні у площині загальноєвропейського та українського літературного процесів XIX – початку XX ст. У вступному

розділі монографії «Український літературний європеїзм» [5] і подальших дослідженнях учений стверджує, що Україна не була відірвана від світового розвитку та європейських тенденцій, а подекуди й випереджала їх. Промовистою в цьому плані є історична місія княгині Анни, дочки київського князя Ярослава Мудрого, яка лежить у ґенезі українсько-європейських культурно-політичних контактів. В. Г. Матвіїшин спонукає до осмислення того, що привезене Анною у Францію слов'янське Євангеліє, яке стало «букварем» для перших осіб королівського двору і прислужилося до розвитку малограмотної на той час європейської цивілізації, було знаковим фактом духовно-освітніх переваг українства в Європі у часи розквіту Київської Русі. Невипадково, як авторитетно стверджує Д. С. Наливайко, з Україною-Руссю рахувалися в Західній Європі, «з нею шукали зв'язків і порозуміння не тільки сусідні держави, а й віддалені, у тому числі Німеччина й Франція» [7, с. 48].

Літературознавча наукова місія, здійснювана В. Г. Матвіїшином протягом усього життя, спрямована, передусім, на заповнення прогалин у міжкультурному діалозі України – Європи періоду XIX – початку XX ст. на рівні літературних взаємин, перекладацької справи, особистостей. Талановита жінка-мислитель світового масштабу О. Пахльовська, небайдужа до проблематики українсько-європейських взаємин, слушно зазначає, що Схід Європи (мається на увазі Російська імперія, яка поглинала й Україну – С. Г.) впродовж багатьох століть був для Заходу «мінус-простором», в західній свідомості накопичилося стільки стереотипів, нерозуміння, несприйняття. І заледве від XIX ст. починається взаємна цікавість, взаємне зближення [8, 6]. Українська національна еліта намагалася усіма зусиллями вирвати суспільство з пут асиміляції з Росією, насамперед через дискурс літератури. Письменники брали на себе розв'язання проблеми інтелектуальної інтеграції, що О. Пахльовська простіше називає необхідністю розповісти Європі про себе. А відтак у полі зору літературознавця В. Г. Матвіїшина – багаточисельна когорта українських майстрів слова, які в складних умовах своєї доби дбали за гідне представництво рідної літератури у світі. Їхня творчість у компаративному зіставленні із зарубіжним письменством, яке здійснює вчений, є свідченням впливу не тільки європейського розвитку на український, а й навпаки.

Більша частка компаративних студій В. Г. Матвіїшина присвячена українсько-французьким літературним взаєминам вищезазначеного періоду, на яких зупинимося детальніше, оскільки ширші параметри дослідження вимагають об'єму кількох статей. Дані взаємини репрезентовані у працях ученого іменами Т. Шевченка, Марка Вовчка, М. Гоголя, І. Нечуя-Левицького, М. Драгоманова, І. Франка, Лесі Українки, М. Грушевського, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, М. Павлика, В. Сте-

фаника, Марка Черемшини, Л. Мартовича, О. Маковея, І. Борщака та ін, а також О. де Бальзака, П.-Ж. Беранже, П. Бурже, братів Гонкурів, В. Гюго, Е. Золя, А. Доде, Еркмана-Шатріана, П. Меріме, Гі де Мопассана, Г. Флобера тощо.

Літературознавець у дослідженнях зосереджується на висвітленні фактів проникнення української історії, її персоналій, художньої творчості в європейське, зосібна французьке, культурне середовище. Цим зумовлена, наприклад, детальна увага до письменницького доробку П. Меріме. Адже від часу особистого знайомства П. Меріме із М. Гоголем, будучи під сильним враженням від «Тараса Бульби», «Вія» та інших його творів, французького митця полонив слов'янський світ і буквально переслідувала козацька тематика. Французький автор публікує свої історіографічні праці про запорізьку Січ, визвольні змагання під проводом Б. Хмельницького, І. Мазепи, черпаючи знання про Україну з ряду відомих історичних праць Г. Л. де Боплана, П.-Ж. Шевальє, а також М. Костомарова. В. Г. Матвіїшин присвячує цій темі літературознавчі студії «Слов'янські та козакофільські мотиви у творчій спадщині Проспера Меріме» [2, с. 57; 5, с. 177], «Богдан Хмельницький» Проспера Меріме як джерело українознавства: історичні і жанрово-стильові аспекти» [2, с. 73]. Науковець виводить тут на перший план питання не тільки посиленої зацікавленості іноземних митців до історичної долі України та її героїв, а й розуміння її національної ідентичності всупереч пануючим на той час у Франції русофільським традиціям.

Учений на підтвердження визначної ролі П. Меріме у франко- та євроінтеграції України у другій половині XIX ст. наводить маловідомі навіть професійній аудиторії факти історичного значення діяльності французького автора: «Своєю українознавчою творчою спадщиною французький історик і письменник сприяв зацікавленню Україною не лише у Франції, а й в інших країнах. Під впливом широкої популярності творів Меріме французький Сенат 1869 року прийняв рішення про впровадження у школах Франції курсу історії України. (А в той же час на етнічній території України, яка входила до складу Російської імперії, безцеремонно заборонялося все українське Валуєвським (1863) та Емським (1876) указами царського уряду. – С. Г.) У наукових центрах Франції в кінці XIX ст. все частіше почали з'являтися українознавчі праці: Альфреда Рамбо про Остапа Вересая, Еміля Дюрана про Тараса Шевченка. Луї Леже читав лекційний курс про Кобзаря у Сорбонні» [2, с. 78].

Болючим для В. Матвіїшина-освітянина був той факт, що цінна з погляду неупередженого українознавства творчість П. Меріме вилучена із програм української школи. Адже такий цензурований підхід не дає можливості молодому поколінню пізнати європейське незаангажоване

бачення історичної правди України. Прикро, що навіть у часі Незалежності нашої держави проросійських представників нації досі турбує відверта симпатія впливових особистостей європейського зарубіжжя до національних героїв доби козаччини. Та й чи справедливо, що французька школа завдяки П. Меріме відкрила ще в XIX ст. світ України, а українська школа перед видатним українолюбним французом безцеремонно зачиняє двері?

В. Г. Матвіїшин не оминув також у дослідженнях впливу на західноєвропейське письменство неординарної постаті гетьмана Мазепи [2, с. 79; 5, с. 186]. Учений представляє цілий енциклопедичний ряд трансформації образу Мазепи в європейському мистецтві літературі, музиці, живописі. Дослідник віддає належне розкритикованій істориками за упередженість та суб'єктивізм праці Ф. Вольтера «Історія Карла XII» (1731), яка послужила відправною точкою для багатьох зарубіжних митців навіть через сто років звернутися до постаті І. Мазепи та української історії. А це понад двадцять різножанрових художніх творів авторитетних світових авторів. І хоча в них присутній міфічний потенціал образу Мазепи, закладений Вольтером, однак цей романтико-трагічний образ є спонукальним до осмислення трагічної долі самої України. «Дошукувати в поемах Байрона, Гюго, драмі Словацького історичних деталей […] даремно, – зауважує В. Г. Матвіїшин, – …ці твори мають високу мистецько-літературну пробу, тому й стали популярними, опосередковано привертаючи увагу до історії України» [5, с. 194]. Постать гетьмана Мазепи, очевидно, зіграла не останню роль в інтересі дослідника до науково-публіцистичної діяльності історика й літературознавця І. Борщака, українського емігранта, активного популяризатора України в Європі, передусім Франції, автора документальної розвідки про І. Мазепу «Іван Мазепа. Життя й пориви великого гетьмана» (Париж, 1931) та численних історико-літературних праць французькою мовою [5, с. 244].

Відкриттям для французів став М. Гоголь. Учений присвятив знаменитому українцю з нагоди його 200-літнього ювілею розвідку «Микола Гоголь і Франція – Проспер Меріме й Україна» [2, с. 117]. Науковець переконливо доводить, що М. Гоголь, незважаючи на російськомовну творчість, ідентифікувався французами виключно з Україною: у 1838 р. в журналі «Révue française et étrangère» («Французький та зарубіжний журнал») з'явилася стаття графа Адольфа де Сіркура, у якій вперше було представлено М. Гоголя як митця й співця України, краю, що був практично невідомим широкому європейському загалу; рідкісний успіх мали твори М. Гоголя, поміщені в збірку французьких перекладів Луї Віардо під назвою «Російські повісті» (Париж, 1845) і названі критикою «українськими творами» М. Гоголя [2, с. 119]. Французький колега видатного українця – П. Меріме – у своїй статті «Микола Гоголь» (1851)

також вказує, між іншим, на його національність, що цитує в дослідженні В. Г. Матвіїшин: «Йому (Гоголеві – В. М.) закидають… певний провінційний патріотизм. Українець – він мав якусь привабливість до України на шкоду решті імперії» [2, с. 64]. Слід віддати належне літературознавчому хисту вченого за оприлюднення унікальних фактів із суспільно-культурного життя України й Франції, які спонукають пишатися здобутками українських митців. Серед них і той, що за кількістю французьких перекладів і перевидань «Тарас Бульба» М. Гоголя побив усі рекорди, а його виданням у великому подарунковому форматі нагороджували у кінці навчального року кращих учнів шкіл Франції. А щодо історичної повісті Марка Вовчка «Маруся», то вона ще й досі у Франції вважається однією з найкращих патріотичних книг для юнацтва [5, с. 253].

В. Г. Матвіїшин в контексті українсько-європейських взаємин висвітлює роль історика, літературознавця, громадського діяча М. Драгоманова, який розвиток духовного, культурного життя України намагався піднести до європейського рівня. Вчений озвучує його життєве кредо: «Ногами міцно в рідному ґрунті, а головою – в Європі». Публікації М. Драгоманова на багатьох європейських і слов'янських мовах впливали на формування позитивного іміджу України у світі. Саме Драгоманову належить вислів «Без знання європейських мов і літератури – який же це європеїзм», ключове слово якого складає назву відомої монографії В. Г. Матвіїшина. Вчений у праці «Михайло Драгоманов і європеїзація літературного процесу в Галичині 70-90-х рр. XIX ст.» [2, с. 368; 5, с. 128] привертає увагу читача і до громадсько-політичної активності Франкового сучасника. М. Драгоманов шукав у вільній Європі порятунку для України з того гнітючого становища, в якому опинилася її національна культура внаслідок Емського указу 1876 року. З цією метою ним була виголошена доповідь французькою мовою на першому міжнародному літературному конгресі в Парижі в 1878 р. «Українська література, заборонена російським урядом», яка згодом була видана ще п'ятьма мовами. Має рацію літературознавець, стверджуючи, що з вуст М. Драгоманова Європа вперше почула офіційну заяву про геноцид українського народу [5, с. 135].

В. Г. Матвіїшин збагатив евристичними дослідженнями й тему франкознавства. Пильна увага до художньої творчості, літературно-критичної та перекладацької діяльності галицького генія зумовлена тим, що «І. Франко прагнув не лише впливати на розвиток української духовної культури, виводячи її на загальносвітовий рівень, зміцнювати літературні взаємини з найрозвиненішими літературами, а й заявляти світові про українське письменство» [5, с. 11]. І. Франко, який володів п'ятнадцятьма мовами, через переклади популяризував твори українських письменників поза національними кордонами, а в Україні – твори найвідоміших

талановитих зарубіжних митців. Найбільшу прихильність мав до французької літератури, передусім Е. Золя, якому присвятив тридцять років свого життя. В. Г. Матвіїшин наводить вичерпні аргументи щодо того, чому ім'я Е. Золя в українському літературному процесі часто асоціюється з іменем І. Франка. Саме теоретичний та художній доробок Е. Золя, свідчить учений, стимулював І. Франка до глибокого зацікавлення європейськими суспільно-політичними, соціально-економічними та морально-естетичними проблемами, а відтак розгортати творчі дискусії довкола новаторських художніх методів, що сприяло піднесенню української літератури до світового рівня. Найвища місія І. Франка полягала, на переконання В. Г. Матвіїшина, у поглибленні й розширенні культурних взаємин між Сходом і Заходом та піднесенні престижу українства у цивілізованому європейському світі. І додамо, що ця гідна місія є промовистим закликом до дії для сучасного українського політикуму.

Чільне місце в літературознавчому дискурсі В. Г. Матвіїшина займає розвиток українського перекладу. Вченому вдалося відтворити неймовірний потенціал, яким володіла Україна понад сто років тому у цій галузі. Це ціла плеяда (більш, як півсотні імен) митців, письменників, педагогів, громадських діячів, відомих і забутих, а й навіть вперше відкритих чи реабілітованих під пильним взором дослідника. Звернення українських перекладачів до інонаціональних писемств свідчило не про відсталість національної літературної системи, а, навпаки, про широкий ідейно-естетичний світогляд її передових представників, – зазначає учений у ґрунтовній студії на цю тему [3, с. 3]. Тут вражаючий простір взаємодії інтелекту й творчості, адже майже всі українські письменники XIX–XX ст. володіли багатьма слов'янськими, європейськими, класичними мовами і брали активну участь у перекладацькій справі.

Доробок літературознавця з цих питань вартує окремого широкого висвітлення, бо яскраво відображає національні пріоритети українства і є актуальним у контексті сьогодення. Принаймні з того погляду, що у своїй вільній країні немає державного інтересу ні до розвитку якісного українського перекладу, ні, тим паче, до популяризації української книги за кордоном. Чого не скажеш про Францію. До прикладу, в Україні Посольство Франції та Французький інститут від 1992 року реалізовують програму сприяння видавничій справі «Сковорода», яка підтримує українські видавництва для перекладу та видання творів сучасних французьких авторів. З моменту заснування за її допомогою було видано більше 250 книг у різноманітних галузях – художня література, гуманітарні та суспільні науки, право тощо.

О. Пахльовська констатує невтішну нинішню ситуацію довкола руху української літератури на теренах заходу: «в Європі Коцюбинський

через п'яте десяте перекладений, Стефаник невідомий, Підмогильний майже відсутній, не кажучи вже про українську поезію XX ст. – справді одну з найвидатніших на поетичному горизонті Європи. […] подбати треба було про адекватні переклади письменників 1920-х років, то Європа дізналась би, що за свободу і Європу гинули не тільки на барикадах Будапешта, Праги і Варшави, а й Києва та Львова. І це не означає, що немає серйозних літературознавчих досліджень, чи прекрасних творів, чи талановитих авторів […]. Держава цим не займається, бо вона в руках ворогів цієї держави» [8, с. 6-7]. Пекучі реалії українського сьогодення болюче відлунювали у серці В. Г. Матвіїшина і протягом усього життя мотивували його патріотичну громадянську й наукову позицію, яка є гідним взірцем для сучасного молодого покоління.

Отже, своїм плідним науковим доробком учений доводить, що Україна ще в XIX ст. була європейською за духом, освіченістю, культурно-мистецьким поступом, літературною творчістю. Увесь письменницький спадок аналізованого науковцем періоду постає для української сучасності як дзеркало для віднайдення своєї мовної, культурної, національної неповторності та європейської ідентичності. Принагідною до висновку є теза Т. Гундорової: справді, минуле вловлюється пам'яттю в ятір сучасного, щоб стати підставою нашого актуального самоусвідомлення [1, с. 9]. У працях вченого вибудуваний на літературознавчому ґрунті історичний монумент культури рідної нації, шанований у віках європейцями, і який ще донині в Україні досвідчує правду «українського питання».

Аннотация

В статье определена роль профессора В. Г. Матвиишина в утверждении равноправного места украинской литературы и культуры в общеевропейском культурном пространстве. Исследуется содержание "украинского вопроса" в научном наследии учёного, который определил направление его компаративных студий.

Ключевые слова: *научное наследие, компаративные студии, литературные связи, украинский вопрос, литературоведческий дискурс, европейское культурное пространство, украинская литература, французская литература.*

Summary

The present article deals with the role of professor V. H. Matviishyn in strengthening of equitable place of the Ukrainian literature and culture in all-European cultural space. It is investigated the content of "the Ukrainian question" in the scientific work of the scholar, which determined the direction of his comparative studios.

Key words: *scientific heritage, comparative studios, literary intercourses, Ukrainian question, literary discourse, all- European cultural space, Ukrainian literature, French literature.*

Література

1. Гундорова Т. Посттоталітарна пам'ять: засвідчити, виправити, виправдати // Ідентичність і пам'ять у пострадянській Україні: Монографія / Відп. ред. М. Антонович / Т. Гундорова. – К.: Дух і літера, 2009. – 496 с.

2. Література. Час. Постаті. Літературознавчі статті, спогади, матеріали до бібліографії на вшанування пам'яті Володимира Матвіїшина / упор. Н. Яцків. – Івано-Франківськ: Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2013. – 616 с.

3. Матвіїшин В. Зарубіжна література в перекладах українських письменників XIX – XX століття / В. Матвіїшин // Зарубіжна література. – 2004. – № 3. – С. 2-10.

4. Матвіїшин В. Г.: Покажчик публікацій / упоряд. О. Б. Гуцуляк, І. В. Козлик / В. Г. Матвіїшин.– Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 36 с.

5. Матвіїшин В. Український літературний європеїзм: монографія / В. Матвіїшин. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 264 с.

6. Матвіїшин В. Г. Українсько-французькі літературні зв'язки XIX – початку XX ст.: Монографія / В. Г. Матвіїшин. – Львів: Вища школа. Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 168 с.

7. Наливайко Д. Україна очима Заходу : Вид. друге, допов. – К.: Грамота, 2008. – 784 с.

8. Пахльовська О. Барикади за свободу і за Європу // День. – 2012. – 16-17 листопада. – С. 6-7.

УДК 81'25+82Матвіїшин

Андрій Білас
(Івано-Франківськ)

НОВІ РИСИ ДО ПОРТРЕТА ВОЛОДИМИРА МАТВІЇШИНА: ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО ТА РОЗМОВНІСТЬ

Стаття присвячена перекладознавчому аспекту наукової спадщини Володимира Матвіїшина. Встановлено, що В. Матвіїшин присвятив частину своїх праць значимості українського перекладу для розвитку ресурсності української мови на різних рівнях, окремим проблемам адекватності перекладу та аналізу творчості відомих перекладачів.